

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної
безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота на правах
рукопису

Черниш Роман Федорович

УДК 1:340.1:316.324.8

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**Психологічні особливості протидії
деструктивному інформаційному впливу
на свідомість громадян**

Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня **магістр**

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

_____ Черниш Р.Ф.

Керівник роботи:

Журавльова Лариса Петрівна
доктор психологічних наук, професор,
академік НАН вищої освіти України,
відмінник освіти України

Житомир 2022

Висновок кафедри психології за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри психології № ____ від «____» _____ 202_ р.

Завідувачка кафедри психології

д. псих.н. , професор _____ Лариса ЖУРАВЛЬОВА
(підпис)

«____» _____ 202_ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Черниш Роман Федорович захистив
кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Черниш Р.Ф. Психологічні особливості протидії деструктивному інформаційному впливу на свідомість громадян. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 «Психологія». Поліський національний університет, Житомир, 2022.

З березня 2014 року (моменту, коли російські військові анексували територію АР Крим, а також неофіційної їх участі у бойових діях в Україні) на території держави де-факто розпочалося військове протистояння у формі так званої «гібридної війни». Додаткової актуальності зазначена проблематика набуває на фоні проведення російською стороною з 24 лютого 2022 року так званої «спеціальної операції».

Аналіз процесів у вказаній сфері свідчить про намагання агресора, поряд з відкритим військовим протистоянням, вплинути на обороноздатність держави шляхом поширення тенденційної інформації в засобах масової інформації (в першу чергу електронних та відповідних тематичних спільнотах соціальних мереж) з метою формування у громадян антидержавницьких поглядів. На нашу думку, Інтернет-простір активно використовується й для прихованого політичного, психологічного, та економічного примусу, викривлення сприйняття реальності громадянами. Фактично росія використовує інформацію як інструмент домінування та війни.

Виходячи із сутності терміну «деструктивний інформаційний вплив», ми розуміємо, що в процесі його реалізації, за відсутності адекватних упереджуючих заходів створюються передумови руйнації психіки цілого

суспільства. При цьому, наслідки інформаційної боротьби можуть переважати наслідки воєнних дій.

Одночасно деструктивний інформаційний вплив негативно позначається на свідомості та підсвідомості громадян України та поступово її змінює (викривляє). Це призводить до того, що особи, які піддалися впливу, у випадку інтервенції з боку держави-агресора (на прикладі анексії РФ території АР Крим та участі громадян України в бойових діях у складі терористичних угруповань), незважаючи на необхідність виконання конституційного обов'язку (захист територіальної цілісності держави), виступають на боці противника.

Загострює ситуацію активне використання представниками спеціальних служб РФ соціально орієнтованих ресурсів мережі Інтернет для впливу на молодь з метою формування у неї антиукраїнської позиції (недовіри до чинної влади, правоохоронних і спеціальних органів, ЗС України тощо) та провокування до вчинення актів непокорі чи інших протиправних дій, що можуть призвести до дестабілізації суспільно-політичної ситуації всередині країни, й до нанесення шкоди іміджу держави у сфері зовнішньополітичних відносин.

Тому вироблення дієвих організаційних та правових засобів протидії вказаним протиправним антидержавницьким діям в умовах російсько-української війни є досить актуальним.

Ключові слова: психологічний вплив, деструктивний інформаційний вплив, протидія деструктивному інформаційному впливу, маніпуляції, інформаційна безпека.

ANNOTATION

Roman Chernysh. Psychological features of counteracting the destructive informational influence on the consciousness of citizens. Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 053 "Psychology". Polis National University, Zhytomyr, 2022.

Since March 2014 (the moment of the annexation of Crimea by Russian troops, as well as its unofficial participation in hostilities in the east of Ukraine), a de facto military confrontation in the form of a so-called "hybrid war" began on the territory of the state. The above-mentioned problem acquires additional urgency against the background of the so-called "special operation" being conducted by the Russian side from February 24, 2022.

The analysis of the processes in the specified sphere indicates the aggressor's efforts, along with open military confrontation, to influence the defense capability of the state by spreading trending information in mass media (primarily electronic and relevant thematic communities of social networks) with the aim of forming anti-state views among citizens. In our opinion, Internet space is actively used for hidden political, psychological, and economic coercion, distortion of citizens perception of reality. In fact, Russia uses information as a tool of domination and war.

Based on the essence of the term «destructive informational influence», we understand that in the process of its implementation, in the absence of adequate preventive measures, prerequisites are created for the destruction of the psyche of the entire society. At the same time, the consequences of information warfare may outweigh the consequences of military actions.

At the same time, destructive informational influence negatively affects the consciousness and subconsciousness of Ukrainian citizens and gradually changes (distorts) it. This leads to the fact that, in the event of an intervention by the aggressor state (for example, the annexation of the territory of the

Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation and the participation of Ukrainian citizens in hostilities as part of terrorist groups), despite the need to fulfill a constitutional duty (protection of the territorial integrity of the state), are on the side of the enemy.

The situation is exacerbated by the active use by representatives of the special services of the Russian Federation of socially oriented Internet resources to influence young people with the aim of forming an anti-Ukrainian position in them (distrust of the current authorities, law enforcement and special bodies, the Armed Forces of Ukraine, etc.), as well as incitement to commit acts of disobedience or other illegal acts actions that can lead to destabilization of the socio-political situation inside the country, and to harming the state's image in the field of foreign policy relations.

Therefore, the development of effective organizational and legal means of counteracting the specified illegal anti-state actions in the conditions of the Russian-Ukrainian war is quite urgent.

Key words: psychological influence, destructive information influence, countering destructive information influence, manipulation, information security.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН.....	14
1.1. Сутність і генеза понять «деструктивний інформаційний вплив» та «протидія деструктивному інформаційному впливу».....	14
1.2. Розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно- психологічної війни.....	17
1.3. Розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно- психологічних операцій.....	19
Висновки до першого розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. ІНСТРУМЕНТИ, МЕТОДИ І ЗАСОБИ ДЕСТРУКТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН	23
2.1. Загальна характеристика інструментів деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян.....	23
2.2. Методи і засоби деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян.....	26
2.3. Канали поширення інструментів, методів і засобів деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян.....	29
Висновки до другого розділу.....	34
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН	36
3.1. Деструктивний інформаційний вплив як одна із загроз державній безпеці України.....	36
3.2. Характеристика інформаційно-психологічних загроз в умовах російсько-української війни та чинників їх виникнення.....	39
3.3. Характеристика групи основних заходів та напрямків діяльності	

із протидії деструктивним інформаційним впливам.....	43
Висновки до третього розділу.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах сьогодення критично важливим державним ресурсом, який суттєво впливає на інформаційну складову державної безпеки є інформація. Суперництво, що розгортається довкола боротьби за володіння інформаційним ресурсом займає значне місце в геополітичній конкуренції розвинутих країн. Інформаційний простір стає ареною запеклої геополітичної конкуренції, однією з найважливіших сфер життєдіяльності сучасного співтовариства, дієвим інструментом впливу на світову громадську думку.

З березня 2014 року (моменту, коли російські військові анексували територію АР Крим, а також неофіційної їх участі у бойових діях в Україні) на території держави де-факто розпочалося військове протистояння у формі так званої «гібридної війни».

Сучасні реалії вимагають докорінної перебудови функціонування усього державного механізму, оптимізації діяльності спеціальних і правоохоронних органів та вдосконалення національного законодавства, у першу чергу в безпековій сфері. Додаткової актуальності зазначена проблематика набуває на фоні: проведення російською стороною з 24 лютого 2022 року так званої «спеціальної операції»; активізації протиправної діяльності бойовиків терористичних організацій л/днр; постійних спроб розширити площу тимчасово окупованих територій; підготовки в рф під егідою своїх спеціальних служб диверсійних груп, особовий склад до яких підшукується в тому числі й за допомогою мережі Інтернет, соціальних мереж та месенджерів; активізації медіа-структур для спонукання вчинення терористичних актів, спрямованих на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в Україні, а також дискредитацію вищого керівництва держави.

Аналіз процесів у вказаній сфері свідчить про намагання агресора, поряд з відкритим військовим протистоянням, вплинути на

обороздатність держави шляхом поширення тенденційної інформації в засобах масової інформації (в першу чергу електронних та відповідних тематичних спільнотах соціальних мереж) з метою формування у громадян антидержавницьких поглядів. На нашу думку, Інтернет-простір активно використовується й для прихованого політичного, психологічного, та економічного примусу, викривлення сприйняття реальності громадянами. Фактично росія використовує інформацію як інструмент домінування та війни.

Виходячи із сутності терміну «деструктивний інформаційний вплив», ми розуміємо, що в процесі його реалізації, за відсутності адекватних упереджуючих заходів створюються передумови руйнації психіки цілого суспільства. При цьому, наслідки інформаційної боротьби можуть переважати наслідки воєнних дій.

Одночасно деструктивний інформаційний вплив негативно позначається на свідомості та підсвідомості громадян України та поступово її змінює (викривляє). Це призводить до того, що особи, які піддалися впливу, у випадку інтервенції з боку держави-агресора (на прикладі анексії РФ території АР Крим та участі громадян України в бойових діях у складі терористичних угруповань), незважаючи на необхідність виконання конституційного обов'язку (захист територіальної цілісності держави), виступають на боці противника.

Отже, актуальність обраної теми дисертації зумовлена соціальною значущістю зазначеної проблематики, недостатньою теоретико-методологічною розробленістю досліджуваних питань, потребою внесення змін до чинного законодавства та прагненням обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення психологічної складової в процесах протидії деструктивним інформаційним впливам на свідомість громадян.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є виокремлення шляхів розв'язання проблематики деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян, шляхом дослідження психологічної поведінки

суб'єктів, критичного аналізу національного законодавства та практичної діяльності відповідних уповноважених суб'єктів (в т.ч. й національних спецслужб), зважаючи на необхідність організації дієвої протидії країні-агресору у всіх сферах суспільного життя (насамперед недопущення інформаційного впливу на свідомість громадян).

З метою її досягнення, вбачається за необхідне виконати такі завдання:

- проаналізувати сутність і генезу понять «деструктивний інформаційний вплив» та «протидія деструктивному інформаційному впливу»;
- дослідити розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно-психологічної війни;
- дослідити розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно-психологічних операцій;
- охарактеризувати інструменти деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян;
- проаналізувати методи і засоби деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян;
- охарактеризувати канали поширення інструментів, методів і засобів деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян;
- охарактеризувати деструктивний інформаційний вплив як одну із загроз державній безпеці України;
- охарактеризувати групи основних заходів та напрямків діяльності із протидії деструктивним інформаційним впливам.

Об'єкт дослідження: психологічні аспекти протидії деструктивному інформаційному впливу на свідомість громадян

Предмет дослідження: суспільні відносини, що виникають в процесі протидії деструктивному інформаційному впливу на свідомість громадян.

Методи дослідження. В процесі наукового пошуку вирішення шляхів окресленої проблематики використовувалися відповідні методи

пізнання. Так, шляхом застосування аналітичного та логічного методів наукового пізнання було відібрано, систематизовано та проаналізовано матеріали відповідно до тематики дослідження (розділ 1, 2, 3). За результатами використання історично-правового методу вдалося структурувати хронологію становлення окремих інституцій проблематики протидії деструктивному інформаційному впливу (підрозділ 1.2.). Для аналізу і характеристики сучасних тенденцій забезпечення протидії деструктивному інформаційному впливу на свідомість громадян було використано порівняльно-правовий і описово-аналітичний методи (розділ 1, 2).

Апробація результатів дослідження. Результати та висновки, отримані в процесі наукового дослідження, стали предметом обговорення на засіданнях кафедри Психології Поліського національного університету та імплементовані до відповідних наукових публікацій.

Зокрема, у вітчизняних фахових виданнях внесених до «Переліку наукових фахових видань України» (всього 7), та тих, які індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та WoS (всього 2) [2; 7; 65; 64; 60; 63; 61].

Поряд з тим, результати та висновки наукового пошуку було обговорено на відповідних науково-практичних конференціях (всього понад 10) [62; 57; 58; 55; 54].

Практичне значення одержаних результатів полягатиме у тому, що висновки, які будуть отримані за результатами дослідницької роботи можливо використати у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження тематики психологічних аспектів протидії деструктивним інформаційним впливам; *нормотворчій діяльності* – у процесі оптимізації національного законодавства; *правозастосовній діяльності* – у діяльності відповідних суб'єктів (у т.ч. й спеціальних служб) щодо забезпечення психологічної та інформаційної безпеки як окремих громадян так і держави у цілому.

Структура дипломної роботи: вступ, 3 розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (69 найменувань).

Загальний обсяг 60 аркушів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН

1.1. Сутність і генеза понять «деструктивний інформаційний вплив» та «протидія деструктивному інформаційному впливу».

На сьогодні інформація є однією з основних складових взаємодії особи та держави. В умовах збройного протистояння інформація стає важливим інструментом ведення «гібридної війни», який дозволяє формувати громадську думку, виступає каталізатором протестного потенціалу тощо [59]. В першу чергу це пов'язано з переходом людства із «аналогової ери» до «цифрової».

Одночасно слід відмітити, що реалізація деструктивних інформаційних впливів обумовлена необхідністю досягнення визначених цілей в короткостроковій або довгостроковій перспективах. При цьому погоджуємося із твердженням про те, що деструктивні та дестабілізуючі інформаційні впливи найперше загрожують вразливим елементам політичної системи [16].

З моменту проголошення України незалежною державою [27,39] розпочався стрімкий перехід від тоталітаризму до демократії. Однак, окрім позитивних змін є й певні негативні моменти, які можуть нести загрозу національному суверенітету на фоні розв'язаної російською федерацією війни. Сприяла цьому й підтримка військової агресії окремими громадянами, що обумовлено цілеспрямованим впливом на їх (насамперед молоді) свідомість і підсвідомість та формування антигромадської позиції (недовіри до чинної влади, правоохоронних і спеціальних органів, Збройних сил України тощо), а також спонукання до вчинення актів непокори чи інших протиправних дій [58].

Погоджуємося зі словами Т.в.о. Голови Служби безпеки України В. Малюка: «Сьогодні інформаційний фронт є не менш важливим, аніж військові дії. І рф це чудово розуміє – тому й кидає потужні сили на розкол українського суспільства. Ботоферми, псевдоексперти, інформаційно-психологічні операції, нав'язування проросійських меседжів – усе це є в арсеналі ворога. Він намагається використати будь-який привід, аби підігріти внутрішні чвари чи маніпулювати громадською думкою...» [45].

У зв'язку із зазначеним психіка українців стала недостатньо захищеною перед «інформаційними вірусами», у тому числі й через вільний доступ до інформації.

Законодавець оперує категоріями «недостовірна інформація», «неправдиві чутки», «заклики». Водночас, понятійний апарат інформаційних воєн ХХІ століття є значно ширшим. Вважаємо, що до основних технологій деструктивного інформаційного впливу можливо віднести дезінформацію, пропаганду, поширення фейкової інформації тощо. Однак, жодна із вказаних категорій та організація протидії їм системно не присутні в нормативно-правовому полі України. Вказане питання більш детально буде досліджено в наступних розділах.

Наразі, вважаємо за потрібне чітко охарактеризувати змістовне наповнення феномену «деструктивний інформаційний вплив».

За результатами аналізу низки наукових положень, можна дійти висновку, що психологічний вплив розглядається як цілеспрямований процес, щодо проникнення до психіки людей (думок, поглядів, уявлень, моделі поведінки тощо) для зміни психічних явищ.

До категорії «деструктив» та вивчення її проявів вперше комплексно підійшов німецький психолог та психоаналітик Е. Фромм (1973), яким було введено в науковий обіг термін «деструктивність» як специфічну злоякісну форму агресії та руйнування. У своїх дослідженнях він стверджував, що «деструктивність не є вродженим людським інстинктом, це властивість, яка народжена людиною» [51]. Погоджуючись

із думкою Е. Фромма, одночасно слід зазначити, що деструктивність це не лише властивість, народжена людиною, а й властивість, яка нею використовується на особистісному та суспільному рівнях з метою інформаційного впливу.

Автори-упорядники посібника «Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій» розглядають вказаний термін як порушення нормального функціонування особистості, суспільства, держави на довгострокову перспективу [49]. Разом із цим, на нашу думку, деструктивний інформаційний вплив може мати короточасний і локальний характер.

Як зазначає Д. Павлов, інформаційно-психологічний вплив орієнтований на індивідуальну або суспільну свідомість та реалізується за допомогою різних засобів і технологій інформаційно-психологічного характеру та викликає зміни у психіці, моделі поведінки, ціннісних орієнтаціях, стереотипах, а основним результатом є отримання відповідної реакції чи поведінки людини [37].

Враховуючи спектральність застосування інформаційно-психологічного впливу та результати аналізу сутності поняття «деструктив», пропонуємо таке визначення досліджуваного терміну. Отже, «деструктивний інформаційний вплив» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність, спрямована на проникнення у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів, вигідних ініціатору думок, поглядів, уявлень, моделі поведінки тощо, яка реалізується шляхом комплексного застосування спеціальних інформаційних засобів, психологічних методів, прийомів та орієнтована на виникнення дестабілізуючих психічних станів.

Тобто це, насамперед, цілеспрямований психологічний вплив на свідомість і емоції за допомогою інформації та інформаційних технологій з конкретною суспільною метою: політичною, економічною чи військовою.

У свою чергу, «протидія деструктивному інформаційному впливу» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність щодо недопущення

проникнення противником у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів і, як наслідок, виникнення дестабілізуючих психічних станів.

1.2. Розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно-психологічної війни.

В реаліях сьогодення констатуємо, що деструктивний інформаційний вплив активно застосовується агресором під час інформаційно-психологічної війни, яка є різновидом бойових дій, зброєю в яких виступають обладнання та методи обробки інформації, що дозволяють цілеспрямовано, швидко і потай впливати на військові й цивільні інформаційні системи з метою підризу політики, економіки, боєздатності, а в остаточному підсумку – інформаційну складову державної безпеки.

Акції деструктивного інформаційного впливу як складової інформаційної війни можуть націлюватись на широкий спектр суспільних відносин та життєво важливі сфери забезпечення національної безпеки (політику, економіку, військову та оборонну сфери, науку тощо).

Уперше термін «психологічна війна» було використано британським істориком Дж. Фуллером в 1920 р. Науковець проаналізував хід Першої світової війни. Зазачений термін взяли на озброєння американці. У 1976 р., термін «інформаційна війна» використав майбутній радник міністерства оборони та Білого дому за часів президенства президентів Р. Рейгана і Дж. Буша, фізик Т. Рон у звіті, підготовленому для компанії «Боїнг» - «Системи зброї й інформаційна війна». Автор відмітив, що інформаційна компонента є невід'ємною складовою економіки США і може стати об'єктом ураження, як у мирний так і воєнний час та визначив місце й роль інформаційної складової в процесах нагнітання «холодної війни». У вказаному документі. Т. Рон виклав своє бачення концепції інформаційних війн. Вона зводиться до ідеї «зниження інформаційного потоку супротивника та, натомість, захисту або вдосконалення свого власного».

Автор підкреслює, що швидкість реакції в інформаційній війні є вирішальним елементом для перемоги. При цьому виникають значні можливості, які надає маніпулювання інформаційним потоком у сенсі порушення та обману. Якщо зміни в позиції зацікавленості відбуваються швидше ніж цикл інтелекту / реакції супротивника, то його відповідь виявиться менш адекватною, а його шанси на успіх відповідно зменшаться. У контексті окресленої проблеми дослідник не заперечує значний маніпуляційний вплив великих засоби масової інформації (далі ЗМІ) на громадську думку. В цьому сенсі вразливими є всі, без винятку, країни світу [8].

У свою чергу, вітчизняні дослідники, розглядаючи поняття «інформаційна війна», досі не дійшли певної згоди щодо формування єдиного підходу до його розуміння. Це пояснюється в тому числі й «застарінням» тих чи інших поглядів по мірі розвитку інформаційної війни як динамічного явища зумовленого науково-технологічним прогресом.

Авторський колектив на чолі з В. Горбуліним розглядає інформаційну війну як дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги за рахунок завдання шкоди інформації та процесам, що базуються на інформаційних системах супротивника [21]. На нашу думку, наведене поняття потребує певної конкретизації у контексті визначення основних сфер досягнення інформаційної переваги.

Інформаційну війну, як суспільно-політичне негативне явище, розглядає О. Курбан, розробляючи при цьому методологічне забезпечення протидії їй та концептуалізуючи окремі складові елементи такої війни. Зокрема, дослідником порушуються питання віднесення пропаганди війни не лише до складового елементу інформаційної війни, а до системних деформацій інформаційного простору та суспільної свідомості, коли пропаганда війни сприймається як ціннісний орієнтир подальшого розвитку державно-суспільних процесів [28]. Зазначена структурна деформація означає низький рівень ефективності організаційно-правового

забезпечення протидії пропаганді війни, неефективність державної політики в даному сегменті безпекового простору, а також актуалізує питання стійкої потреби в пошуках нових потенційних джерел підвищення ефективності вказаних дій.

1.3. Розвиток наукових досліджень проблематики інформаційно-психологічних операцій

Поряд з інформаційно-психологічною війною, деструктивний інформаційний вплив реалізується й у процесі проведення інформаційно-психологічних операцій (з англ. Psychological Operations, PSYOPS, далі ІПсО) [68]. Вказаний термін з'явився після закінчення Другої Світової війни. Засновані на психологічному впливі на керівництво, населення й особовий склад збройних сил іноземних держав, ІПсО мали на меті змінити поведінку цільових аудиторій для підтримки національних інтересів США. У кризовій ситуації й під час бойових дій головна мета ІПсО - знизити моральний потенціал і психологічну стійкість супротивника до ведення війни й тим самим сприяти досягненню результатів власних військових і спеціальних операцій. Після завершення війни ІПсО спрямовуються на консолідацію суспільства, на забезпечення лояльності громадян до окупаційних військ, встановленого режиму або тимчасової адміністрації [38]. Наразі, в рамках ІПсО, деструктивний інформаційний вплив здійснюється безпосередньо на психіку об'єкта впливу (ворога, супротивника або іншої аудиторії). На думку О. Свідерської, ще до повномасштабного вторгнення відбувалося «розгойдування» емоційно-психологічного стану українців. Протягом перших двох місяців Україна постійно піддавалася кібер-атакам зі сторони РФ. Вказане проявилось у поширенні численних фейків, пропаганді, дезінформації, інформаційних вкидів, атаках на офіційні сторінки органів державної влади та місцевого самоврядування, псевдозамінуваннях шкіл,

супермаркетів, повідомленнях про можливе повномасштабне вторгнення росії на територію України. Все це мало ознаки стратегічних інформаційно-психологічних спецоперацій, метою яких було дестабілізувати та дезорієнтувати українське суспільство, посіяти ворожість, паніку та змусити країну піти на поступки рф [47].

Зокрема, у серпні 2022 року, оперативними співробітниками СБ України було викрито двох керівників групи анонімних мінерів, які себе іменували - «FR Destructor». Вони протягом 2021-2022 років здійснювала неправдиві повідомлення про замінювання різних об'єктів: об'єктів авіаційного, автомобільного, залізничного транспорту, навчальних закладів, торгово-розважальних центрів у містах-мільйонниках та інших обласних центрах.

Зазначені зловмисники активізувалися напередодні 24 лютого 2022 року. Оплату за послуги зловмисники отримували від координатора з рф [45].

Наслідки інформаційно-психологічних впливів можуть проявлятися не одразу, а протягом певного проміжку часу. Саме в основу вказано\закономірності покладено концепцію Effects-Based-Operations (далі - ЕВО), де розрізняються ефекти першого, другого, третього і далі порядків. Доведено, що людська свідомість налаштована сприймати тільки найближчі наслідки, а вони можуть бути і віддаленими в часі. Можливі випадки, коли те, що здається позитивом як наслідок першого порядку, може розвиватися як негатив у подальшому і призвести до здійснення поставленої деструктивної мети із найменшими затратами. Зміст концепції ЕВО полягає у послідовності – «механізм», «дія», «ефект». Тобто завершальною стадією є саме ефект, який буде створений певним інформаційно-психологічним впливом, і результат відображення встановленого ефекту на психологічний стан ворогуючої сторони інформаційного конфлікту [26]. Зокрема, на первинному етапі процесу їх реалізації відбувається вплив на настрої груп у суспільстві. У подальшому,

поширення вказаних «настроїв» прямо позначається на діях представників цього ж суспільства. ІІсО в цілому та ЕВО зокрема, реалізуються в мирний час та в ході війни з метою забезпечення загарбнику оптимальних умов для взяття під контроль територій (вплив на почуття, мотиви, критичне мислення населення, його деморалізація, спонукання до покори та сприйняття ситуації, що склалася, розбрат у суспільстві, підтримка дій з повалення національного суверенітету тощо).

Сьогодні більшість фахівців у питаннях інформаційної війни вважають, що термін «психологічні операції» не повною мірою відповідає сучасному рівню розвитку комунікацій. Наприклад, Д. Альбертс, Дж. Гарстка, Р. Хейз, Д. Сіньорі у своїй статті «Розуміння інформаційної епохи війни» найважливішими елементами стратегії інформаційного домінування визначають: інформаційний менеджмент (системи управління, зв'язку, комп'ютерного забезпечення, розвідки, спостереження й рекогносцировки), що забезпечує інформаційну перевагу над супротивником у будь-якому проблемному регіоні світу (у тому числі наявність ефективних засобів і методів ведення боротьби в інформаційній сфері - так званої інформаційної зброї, здатної дискредитувати інформаційні системи й комунікації, застосовані супротивником у даному регіоні); інформаційні операції - дії, спрямовані на порушення інформаційного управління супротивника (інформаційна блокада, дезінформація, привнесення надмірної невизначеності тощо), а також на захист власних інформаційних систем (забезпечення їх інформаційної безпеки, зниження рівня уразливості) від ворожого дискредитуючого впливу [1].

Висновки до першого розділу.

Підсумовуючи вищевикладене, враховуючи спектральність застосування інформаційно-психологічного впливу та результати аналізу

сутності поняття «деструктив», пропонуємо таке визначення досліджуваного терміну. Отже, «деструктивний інформаційний вплив» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність, спрямована на проникнення у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів, вигідних ініціатору думок, поглядів, уявлень, моделі поведінки тощо, яка реалізується шляхом комплексного застосування спеціальних інформаційних засобів, психологічних методів, прийомів та орієнтована на виникнення дестабілізуючих психічних станів.

Тобто це, насамперед, цілеспрямований психологічний вплив на свідомість і емоції за допомогою інформації та інформаційних технологій з конкретною суспільною метою: політичною, економічною чи військовою.

У свою чергу, «протидія деструктивному інформаційному впливу» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність щодо недопущення проникнення противником у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів і, як наслідок, виникнення дестабілізуючих психічних станів.

В реаліях сьогодення констатуємо, що деструктивний інформаційний вплив активно застосовується агресором під час інформаційно-психологічної війни, яка є різновидом бойових дій, зброєю в яких виступають обладнання та методи обробки інформації, що дозволяють цілеспрямовано, швидко і потай впливати на військові й цивільні інформаційні системи з метою підриву політики, економіки, боєздатності, а в остаточному підсумку – інформаційну складову державної безпеки.

Поряд з інформаційно-психологічною війною, деструктивний інформаційний вплив реалізується й у процесі проведення інформаційно-психологічних операцій.

В рамках ІПсО, деструктивний інформаційний вплив здійснюється безпосередньо на психіку об'єкта впливу (ворога, супротивника або іншої аудиторії).

РОЗДІЛ 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕСТРУКТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН

2.1. Інструменти деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян.

Реалізація деструктивного інформаційного впливу, на нашу думку, може забезпечуватися за допомогою різних інструментів. Основними з них є:

1. Поширення фейкової інформації.

Поширення фейкової інформації – інструмент деструктивного інформаційного впливу, який полягає у використанні фахових знань, відповідних технічних і психологічних прийомів з метою підготовки фейкової інформації та її подальшого поширення. Вказане, за певних умов, в короткостроковій перспективі може призвести до негативних наслідків – виникнення осередків соціальної напруги і дестабілізації суспільно-політичної ситуації в окремому регіоні та у державі в цілому, дискредитувати країну на міжнародній арені тощо, а в довгостроковій – викликати поступової зміни світогляду і переконань громадян, підміну спогадів на фейкові [4], формування національної ідеї у вигідному для певної особи (групи осіб) ракурсі.

2. Дезінформування.

Дезінформування – інструмент деструктивного інформаційного впливу, який полягає в обмані об'єкта спрямувань щодо дійсних намірів зацікавлених суб'єктів, які спонукають до вчинення вигідних їм дій.

3. Пропаганда.

Пропаганда – систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів, спрямовування поведінки аудиторії в

напрямку, вигідному пропагандисту [20, с. 70]. Тобто, вона спрямована на зміну певних орієнтацій та поведінки людей.

4. Диверсифікація громадської думки.

Диверсифікація громадської думки – створення та надання хибної важливості дрібним питанням, акцентування на них особливої та підвищеної уваги, відволікання від реальних проблем, які потребують термінового, невідкладного вирішення.

5. Маніпуляція.

Маніпуляція - здійснення прихованого інформаційно-психологічного впливу на аудиторію з метою зміни її ставлення до певних проблем та програмування поведінки на підтримку чи на сприйняття ідей, вигідних ініціатору інформаційного впливу.

Як окрему технологію маніпулювання можна виділити так зване маніпулювання на форумах.

6. Психологічний тиск.

Психологічний тиск – інструмент деструктивного інформаційного впливу, який полягає у впливі на психіку людини та спрямований на підриг громадського духу, деморалізацію збройних сил і дезорієнтацію вищих органів державної влади.

7. Поширення чуток.

Поширення чуток – діяльність щодо поширення різної інформації (переважно неправдивої) серед широких верств населення здебільшого неофіційними каналами. Її мета - дезорганізація суспільства та держави або ж окремих органів державної влади чи самоврядування.

В умовах російсько-української війни досить поширеними є чутки про ніби завдання ЗС України ударів по мирному населенню на тимчасово окупованих територіях. Мета - підтримувати населення у стані «фортеці в осаді», перемикання уваги з соціальних проблем на безпекові, які мають вищий пріоритет за пірамідою потреб Абрагама Маслоу.

8. Дестабілізація.

Дестабілізація – інструмент деструктивного інформаційного впливу спрямований на створення неналежного стану суспільно-політичної чи економічної ситуації в державі-жертві, загострення міжнаціональних, міжетнічних, міжконфесійних конфліктів тощо.

В умовах сьогодення вказаний інструмент реалізується, переважно, шляхом несанкціонованого втручання в сталу роботу офіційних веб-ресурсів органів державної влади та органів місцевого самоврядування [14], об'єктів критичної інфраструктури [25], правоохоронних органів [30] тощо.

Одним із перших широковідомих прикладів сучасної реалізації інструментів деструктивних інформаційних впливів став так званий план «Шатун», який було спрямовано на дестабілізацію ситуації в Україні у період з 15 листопада 2016 до березня 2017 року [10].

Одразу після оприлюднення 24 жовтня 2016 року в мережі Інтернет сканів тексту плану серед населення розгорілася дискусія - це фейк чи реальність?

Одночасно необхідно зазначити, що зі слів керівництва Служби безпеки України та органів Національної поліції України - автентичність плану підтверджена в результаті проведення відповідних експертиз.

Вбачається, що в умовах сьогодення не доцільно дискутувати чи конкретний план «Шатун» є автентичним. Необхідно розуміти, що керівництво країни-агресора не полишає намірів із загарбання території України, і тому не важливо, як такі плани будуть називатися, а необхідно подбати про дієву систему протидії їм [56; 11].

2.2. Методи і засоби деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян

У процесі реалізації інструментів деструктивного інформаційного впливу застосовуються різноманітні методи. Зокрема: «перевернутої піраміди», «великої брехні», «гнилого оселедця», «абсолютної очевидності», «40 на 60», «промивання мозку», «проблеми-реакції-рішення» тощо.

«Перевернута піраміда» почала використовуватися в американських ЗМІ на початку XX століття. Полягає в представленні фактів у порядку зменшення їх важливості.

«Концепція формату перевернутої піраміди відносно проста. Зацікавлений суб'єкт на власний розсуд визначає важливість фактичної інформації, що має бути повідомлена в інформаційних ресурсах. Найважливіші частини інформації подаються у першому рядку, який називається лідом (або підсумковим лідом). Як правило зазначене стосується т. зв. «п'яти W» (що, хто, чому, коли і де). Отже, аудиторія може відразу визначити ключові елементи історії. У подальшому зацікавлений суб'єкт доносить залишок інформації та допоміжні контекстні деталі у порядку зменшення їх важливості. Найменш важливий матеріал подається у самому кінці. Зазначене надає закінченій історії нібито форму перевернутої піраміди. В якій найважливіші елементи знаходяться «на вершині».

Сутність методу «великої брехні» було визначено А. Гітлером у книзі «Моя Боротьба». Він полягає у тому, щоб максимально впевнено запропонувати аудиторії настільки глобальну та жахливу брехню, що майже неможливо повірити, начебто можна про таке брехати. Правильно скомпонована і добре продумана «велика брехня» викликає у слухача чи глядача глибоку емоційну травму, яка надовго визначає його погляди всупереч будь-яким доводам логіки й розуму [3].

Метод «гнилого оселедця» функціонує таким чином: підбирається помилкове звинувачення (важливо, щоб воно було максимально брудним і скандальним). Зокрема, добре працює дрібне злочинство, розтління дітей чи вбивство, бажано з жадібності. Мета «гнилого оселедця» зовсім не в тому, щоб довести звинувачення, а в тому, щоб викликати широке, публічне обговорення його несправедливості та невиправданості. Людська психіка влаштована так: щойно обвинувачення стає предметом публічного обговорення, неминуче виникають його «прихильники» та «противники», «знавці» та «експерти», оскаженілі «обвинувачі» та затяті «захисники» обвинуваченого. Однак, незалежно від своїх поглядів, всі учасники дискусії знову й знову вимовляють ім'я обвинуваченого поруч із брудним і скандальним обвинуваченням, втираючи таким чином дедалі більше «гнилого оселедця» в його «одяг», поки нарешті цей «запах» не починає слідувати за ним усюди. При цьому питання «вбив-вкрав-спокусив чи все-таки ні» стає головним при згадці про нього [3].

Сутність методу «абсолютної очевидності», полягає в тому, щоб замість того щоб щось доводити, ви подаєте те, в чому хочете переконати аудиторію, як щось очевидне, саме по собі зрозуміле, а тому безперечно підтримуване більшістю населення. Незважаючи на свою зовнішню простоту, цей метод неймовірно ефективний, оскільки людська психіка автоматично реагує на думку більшості, прагнучи до неї приєднатися. Проте важливо пам'ятати, що більшість обов'язково має бути переважною, а її підтримка - абсолютною та безумовною. В іншому випадку не виникає ефекту приєднання. Однак якщо ці умови дотримуються, то кількість прихильників «позиції більшості» починає поступово, але впевнено зростати, а з часом збільшується в геометричній прогресії (переважно завдяки представникам нижчих соціальних верств, які найбільш схильні до «ефекту приєднання») [3].

Одним з класичних способів підтримки методу «абсолютної очевидності» є публікація результатів різноманітних соціологічних

опитувань, які демонструють абсолютну суспільну одностайність з того чи іншого питання. Методики «чорної» пропаганди не вимагають, щоб ці звіти стосувалися реальності [3].

Метод «40 на 60» полягає у створенні ЗМІ, які подають 60% своєї інформації в інтересах супротивника. Заробивши таким чином його довіру, решту 40% вони використовують для надзвичайно ефективною, завдяки цій довірі, дезінформації [3].

«Промивання мозку» (управління свідомістю) - насильницьке переконання, управління мисленням, перетворення мислення, ідеологічна обробка. Її мета - застосування маніпулятивних методів для зміни мислення, поведінки, вірування, емоцій або процесу прийняття рішень людиною поза її волею чи бажанням.

Метод «проблеми-реакції-рішення» застосовується тоді, коли необхідно викликати бажання у людей до вирішення проблеми, складної ситуації швидким засобом, і не завжди демократичним шляхом. При інформаційному протистоянні маніпулятор-агресор запускає інформацію, створюючи проблему, яка негативно впливає, чи в подальшому може впливати, на суспільство. Певна реакція в середовищі громадськості викликається з тим, щоб сформувався суспільний запит на вирішення проблеми якнайшвидше. Через деякий час маніпулятор пропонує її швидке рішення, яке подається як єдино можливе при даній ситуації шляхом та засобами, що є вигідні для нього. Таким чином, відбувається спонукання частини суспільства до дій, що можуть суперечити інтересам держави чи самої громадськості [3].

Розуміючи усю «класичність» охарактеризованих методів, погоджуємося з тезою про те, що сьогодні вже йдеться про комп'ютерну віртуальну реальність як певний полісемантичний простір, входження в який «дозволяє людині включитися в нову реальність, діючи за правилами цієї ігрової реальності, при цьому вносячи зміни і створюючи нові правила» [32, с. 389].

Новітніми засобами інформаційного протиборства вважаються:

- акаунти, публічні сторінки та групи в соціальних мережах (наприклад, Facebook);
- масові розсилки, канали та групові чати в месенджерах (зокрема, Telegram);
- різного роду онлайн-платформи та форуми (наприклад, WarOnline);
- експлойти – програми, спрямовані на пошук вразливості в інформаційній системі через її неправильну реакцію;
- логічні бомби – програми відкладеної дії, яка спрацьовує за настання/виконання певних умов в атакованій інформаційній системі;
- трояни – шкідливе ПЗ, що закріплюється разом з іншим файлом і допускається до інформаційної системи самим користувачем;
- віруси – шкідливе ПЗ, основним завданням якого є вшивання в код інших програм задля подальшого розповсюдження й нанесення шкоди;
- формграбери – програми для зчитування паролів і кодів та їх подальшої передачі хакеру;
- мережеві черв'яки – вкрай небезпечна шкідлива програма, яка самостійно здатна розповсюджуватися мережею Інтернет і завдавати значної шкоди інформаційним системам [35].

2.3. Канали поширення інструментів, методів і засобів деструктивного інформаційного впливу на свідомість громадян

На нашу думку, для реалізації зазначених інструментів, методів і засобів деструктивного інформаційного впливу на сьогодні використовуються практично всі канали сучасної комунікації.

Стрімке зростання обсягів інформації та обумовлена вказаним зміна умов саме психологічної діяльності людини в реаліях сьогодення призвели

до перерозділу ваги даних про оточуючий світ, що надходять до індивіда шляхом різноманітних інформаційних шляхів. Під впливом повідомлень, що ширяться в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), людина починає змінюватися. Нові засоби масової інформації збільшили обсяг своїх відомостей, передачі зображення та звуку на далекі відстані. Під впливом змін, що відбулися, зникало містечкове сприйняття світу, пробуджується національна свідомість. Розширюючи своє мовлення, ЗМІ отримали інструмент впливу на внутрішні процеси в інших державах через свою лояльну аудиторію. Наступним етапом стало збільшення кількості каналів, із яких споживач формував власне бачення (сприйняття) стану оточуючого середовища та світу. Наприклад, дитина поповнювала свій образний ряд не лише з природи та від людей, а й із газет, популярних журналів, радіо і, згодом, від телебачення. У всьому іншому церква, держава, сім'я та школа продовжували говорити в унісон, тобто, по суті, одне й те ж. Із плином часу засоби масової інформації стали гігантським «гучномовцем». Їхня потужність використовувалася в регіональних, етнічних, родових і лінгвістичних напрямках для стандартизації образів у розумовому потоці суспільства [9].

Одним із найбільш «традиційних» мовних ЗМІ є телебачення. Незважаючи на те, що в умовах сьогодення, воно дещо втратило позиції ключового джерела отримання інформації для громадян. Однак, понад 50% українців отримує новини саме із зазначеного каналу комунікації.

Теорія та практика визначають такі основні маніпуляції на ТБ:

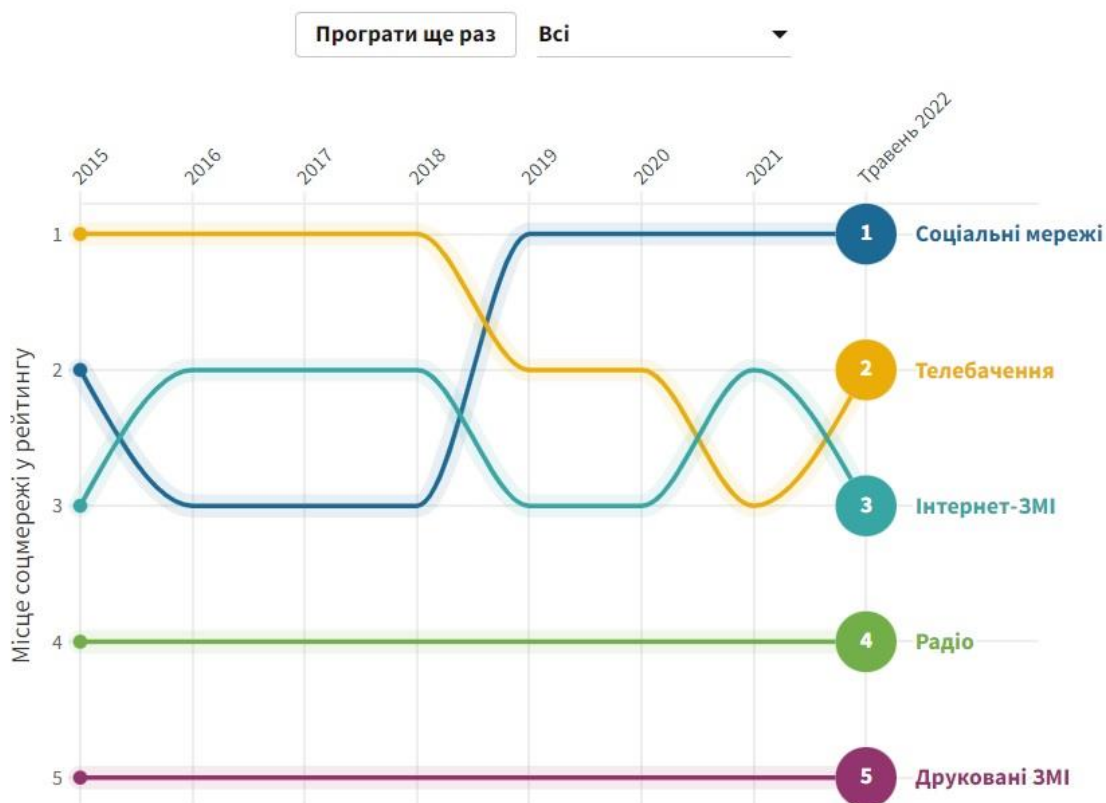
1. Замовчування і викривлення інформації з великим охопленням.
2. Псевдо народна думка.
3. Висміювання, клеймування опонентів.
4. Спрощення і узагальнення.
6. Нагнітання.

Початок країною-агресором т.зв. «спеціальної операції» призвів до різкого зростання використання соціальних мереж як джерела новин, а також посилення ролі традиційних джерел інформації [36].

Соціальні мережі використовують 76,6% українців, 66,7% – телебачення, 61,2% – інтернет (за винятком соцмереж). Це свідчить про зростання потреби в більш оперативних джерелах інформації, однак призводить до того, що споживання дезінформації також зростає.

Простежити тенденцію до зміни основних джерел інформації можна завдяки щорічному опитуванню USAID-Internews про ставлення населення до медіаспоживання [31].

Зміна медіаспоживання українців (2015 - 2022)

Source: Громадянська мережа ОПОРА, USAID-Internews

Загалом тенденція використовувати соціальні мережі як джерело новин зберігається вже декілька років, однак війна її помітно посилила.

Зокрема, якщо у листопаді 2021 року до соцмереж зверталися близько 63% опитаних, то з початком активних бойових дій новини у соцмережах стали читати ще понад 13% громадян України.

Так само зросла й частка телебачення: у листопаді новини з телевізора дізнавалися близько 46% респондентів, а у травні до них додалося ще понад 20%.

Новинні сайти отримали близько 13% нових відвідувачів, радіо – 15%, а друковані ЗМІ тепер читають на 8% більше українців.

Найбільше українці довіряють телебаченню (60,5%), соціальним мережам (майже 54% опитаних) та інтернету (без урахування соціальних мереж) - майже 49%. Трохи менший рівень довіри до радіо (34%) та друкованих ЗМІ (23%). Не довіряють жодному з джерел інформації близько 5% опитаних.

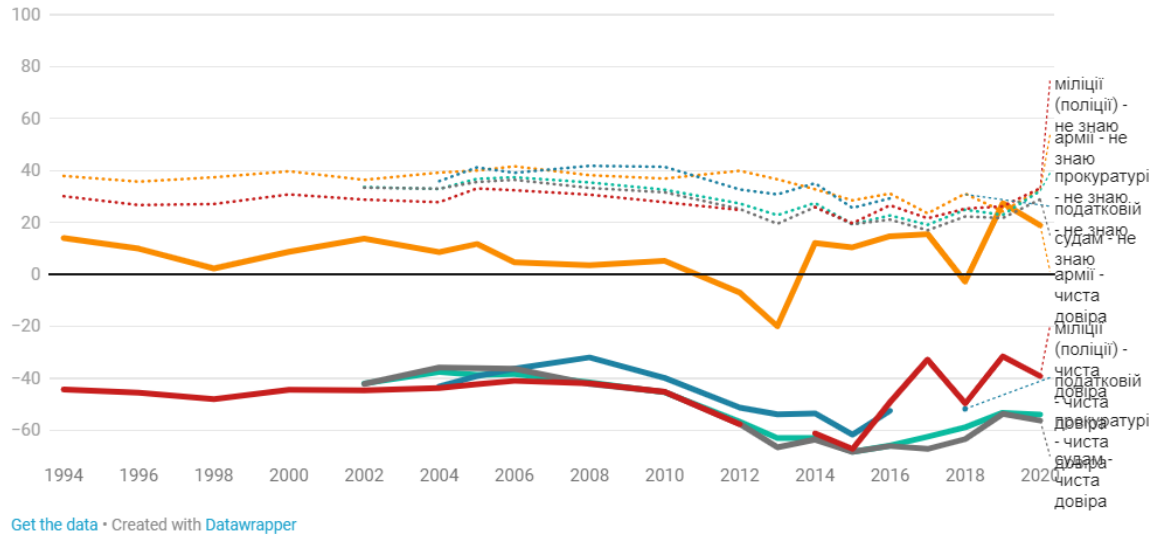
Показово, що з листопада 2021 року збільшилася не тільки увага респондентів до різних типів медіа, а й довіра до них. Зокрема, у листопаді телебаченню довіряли лише 40% респондентів, а з часу повномасштабного вторгнення цей показник зріс на понад 20%.

Так само примножилася довіра й до радіо – на 10%. А от довіра до інтернет-медіа та друкованих ЗМІ зросла незначно (на 2% і 1% відповідно).

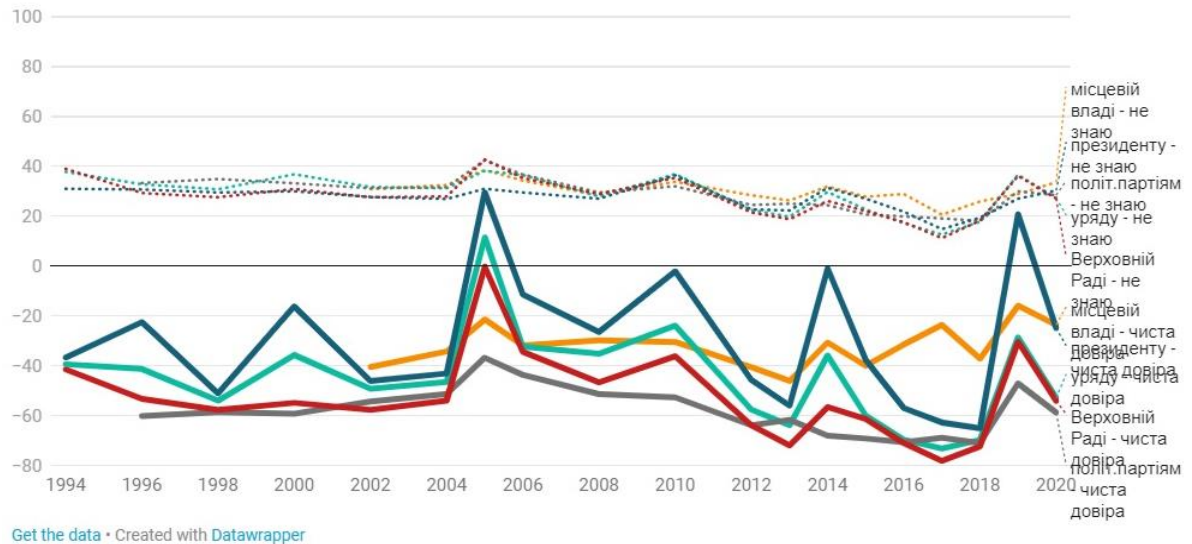
Рівень довіри українців до соціальних мереж та інших онлайн-джерел дещо відрізняється – соціальним мережам довіряють на 6% більше, ніж іншим онлайн-джерелам, що обмежує наші можливості відстежувати тенденції [13].

Поряд з тим, з 1994 року Інститут соціології НАНУ проводить репрезентативне опитування «Соціальні виміри суспільства», в якому серед інших ставить питання про те, наскільки люди довіряють іншим людям чи інституціям.

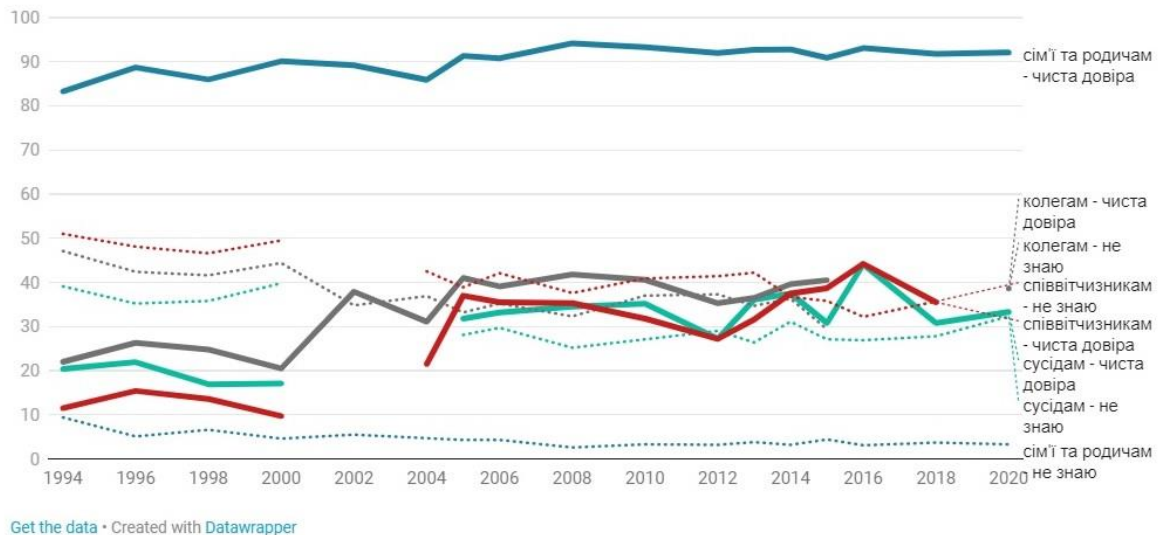
Довіра до "силових" інституцій

Довіра до політичних інституцій

Довіра людям

Розглянувши наведену статистику та графіки [19], можна зробити висновок, на якому ґрунтується подальше маніпулювання - українці довіряють людям значно більше, ніж інституціям та не довіряють всьому, що зв'язано з владою. При цьому не важливо якій владі, чи це державна влада чи влада, яка наділена коштами, впливом і т.п. Вказаним джерелам інформації суттєво менше довіри.

На нашу думку, для того щоб ефективно протидіяти деструктивним інформаційним впливам потрібно виграти одну битву - за першоджерело. Особливо це актуально в умовах війни.

Необхідно враховувати також, що в реаліях сьогодення досить часто ЗМІ виступають виключно засобом досягнення влади, розповсюдження недостовірної інформації. Маніпулятивні можливості сучасних ЗМІ постійно розширюються з розвитком інформаційних технологій. Це, по суті, безперервний процес.

Висновки до другого розділу.

Підсумовуючи вищевикладене доходимо висновків про те, що реалізація деструктивного інформаційного впливу забезпечується за допомогою наступних інструментів: поширення фейкової інформації; дезінформування; пропаганди; диверсифікації громадської думки; маніпуляції; психологічного тиску; поширення чуток; дестабілізації.

У процесі реалізації інструментів деструктивного інформаційного впливу застосовуються різноманітні методи. Зокрема: «перевернутої піраміди», «великої брехні», «гнилого оселедця», «абсолютної очевидності», «40 на 60», «промивання мозку», «проблеми-реакції-рішення» тощо.

Також, з вказаною протиправною метою застосовуються такі прийоми ведення інформаційної війни: вкидання; посів; легалізація

інформації; зашумлення; тролінг; дискредитація; відволікання; продукування віртуальних особистостей.

Для реалізації зазначених інструментів, методів і засобів деструктивного інформаційного впливу на сьогодні використовуються практично всі канали сучасної комунікації.

Стрімке зростання обсягів інформації та обумовлена вказаним зміна умов саме психологічної діяльності людини в реаліях сьогодення призвели до перерозділу ваги даних про оточуючий світ, що надходять до індивіда шляхом різноманітних інформаційних шляхів. Під впливом повідомлень, що ширяться в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), людина починає змінюватися. Нові засоби масової інформації збільшили обсяг своїх відомостей, передачі зображення та звуку на далекі відстані. Під впливом змін, що відбулися, зникало містечкове сприйняття світу, пробуджується національна свідомість.

Наразі громадська думка соціально активних верств населення формується, переважно, на підставі не критичного, а суб'єктивного («споживацького») аналізу отриманої інформації. Основним джерелом її походження є мережа Інтернет: електронні ЗМІ а, в першу чергу, соціальні мережі та месенджери.

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН

3.1. Деструктивний інформаційний вплив як одна із загроз державній безпеці України.

З активізацією використання інформаційних технологій для здійснення деструктивного інформаційного впливу контроль над інформаційними потоками перетворюється в основну мету будь-якого протистояння. За таких умов, основна боротьба розгортається навколо впливу на думку громадськості. Протистояння в інформаційній сфері логічно призвело до початку т.зв. «гонки озброєнь».

З розвитком інформаційних технологій та їх активного застосування в умовах російсько-української війни, питання забезпечення державної безпеки України в інформаційній сфері є досить актуальним. За цих обставин, наша держава повинна системно удосконалювати концептуальні заходи інформаційної безпеки, адже інформаційні загрози національним інтересам значно динамічніші у порівнянні з економічними чи політичними. При цьому необхідно враховувати динамічну появу нових технологій, механізмів і засобів здійснення деструктивного інформаційного впливу на суспільство. Кожна держава на сучасному етапі свого розвитку стає перед викликом у пошуку нових шляхів та засобів протидії інформаційним загрозам. У контексті забезпечення інформаційної безпеки України, потрібно враховувати, що наша держава відноситься до переліку країн, які найбільш піддаються інформаційними маніпуляціями з боку країни-агресора [50].

За свідченням американського сенатора Джорджа Макговерна, один із способів завдати удару по нації – це обмежити потік інформації,

обірвавши контакти між квартирами та іноземними гілками міжнародних фірм, спорудити інформаційну стіну. Так в інтернаціональній лексикон увійшов новий термін – «інформаційний суверенітет». Водночас спроби окремої нації перекрити потік даних ззовні можуть сприяти не розвитку, а підризу її економіки. Крім цього, кожен технологічний зрив відкриває націю для вторгнення ззовні [12].

Відповідно до визначення, наведеного у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. При цьому, загрози національній безпеці України - це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. У свою чергу, національні інтереси у вказаній статті визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [15].

– Ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» також передбачає, що документом, який визначає актуальні загрози національній безпеці України і відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки, виступає Стратегія національної безпеки України [40].

Відповідно до положень Стратегії інформаційної безпеки глобальними викликами та загрозами визначено:

- збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній;
- інформаційна політика російської федерації - загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав;

- соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі;
- недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій;

Національними виклики та загрозами визначено:

- інформаційний вплив російської федерації як держави-агресора на населення України;
- інформаційне домінування російської федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України;
- обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії;
- несформованість системи стратегічних комунікацій;
- недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів
- спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- доступ до інформації на місцевому рівні;
- недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам [40].

Проблематику протидії деструктивному інформаційному впливу, як одній із загроз державній безпеці України, на нашу думку, необхідно розглядати системно і комплексно - в контексті забезпечення кібербезпеки, психологічної безпеки, державної безпеки та інформаційної безпеки. Ці складові виступають інтегрованими компонентами національної безпеки і позиціонуються як пріоритетні функції держави. З одного боку вони спрямовані на забезпечення якісного і всебічного інформування громадян та необмеженого доступу до різних інформаційних джерел, а з іншого – передбачають контроль за непоширенням дезінформації, сприяння суспільній цілісності, охорону інформаційного суверенітету, протидію негативним інформаційним впливам пропагандистського та

психологічного характеру, а також захист державного інформаційного простору від різних маніпуляційних дій та інформаційних війн. Розв'язання комплексної проблеми забезпечення державної безпеки України в інформаційній сфері надасть можливість, по-перше, захистити суспільні і державні інтереси, по-друге, гарантувати права громадян на користування інформацією всебічного, об'єктивного та якісного характеру [65].

3.2. Характеристика інформаційно-психологічних загроз в умовах російсько-української війни та чинників їх виникнення.

В умовах російсько-української війни інформаційно-психологічними загрозами є:

- створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини в українському суспільстві;
- маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення України з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьба за владу;
- провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень;
- провокування, застосування репресивних дій з боку влади щодо опозиції;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;
- уведення населення в оману щодо роботи державних органів влади, підрив їх авторитету, дискредитація їх дій;
- ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та

непокори;

- підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами;

- створення чи посилення опозиційних організацій чи рухів, зокрема ультраправих чи ультралівих;

- дискредитація (маніпуляція) фактів історичної, національної самобутності народу;

- зміна системи світоглядних цінностей;

- применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;

- формування передумов до економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;

- представлення свого способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;

- підрив морального духу населення («втома» від війни, політичних скандалів, зневіра в перемогу) і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу ЗСУ;

- нанесення шкоди безпеці об'єктам критичної інфраструктури (машинно-технічним засобам, програмному забезпеченню, засобам та режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації);

- захист від деструктивного інформаційно-психологічного, інформаційно-технічного та ідеологічного впливу тощо [22].

Констатуємо, що в контексті підриву міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами, наразі фіксуються системні спроби агресора поширювати пропаганду та дезінформацію в країнах ЄС. З вказаною протиправною метою використовують фейкові сайти, актори, мережі псевдожурналістів та ультраправих політиків. Наприклад, німецька організація Institute the strategic dialogue (далі – ISD) провела розслідування щодо інформаційної кампанії кремлівської пропаганди, яка була

спрямована на поширення фейків про постачання зброї до України.

За допомогою несправжніх відео, псевдожурналісти намагалися донести до західної аудиторії повідомлення, що зброя, яку передають до України, потрапляє на «чорний ринок» у Європі.

У вказаних сюжетах актори видавали себе за німецьких журналістів і представників німецьких організацій громадянського суспільства («журналісти Friekorps»).

Дані, які опублікувала компанія Meta (власник Facebook Instagram), підтверджують зв'язок між фейковими сайтами ЗМІ, які видають себе за рейтингові та обліковими записами, які видають себе за німецьких журналістів [6].

7 вересня 2022 року було поширено вдаване відео про нібито затриманих українців, які причетні до незаконного обігу зброї.

Наскільки виявили як ISD, так і організація з перевірки фактів Lead Stories, канал Friekorps є першим місцем, де було опубліковано вказане відео. ISD відмічає, що Friekorps вдалося поширити фейкове відео, яке пропагує шкідливу дезінформацію про війну в Україні, у ширший дискурс соціальних мереж. Йому також, очевидно, вдалося охопити принаймні одного німецького політика, а через неї – її підписників у соціальних мережах і, ймовірно, її виборців. У більш широкому сенсі ця операція є показником способів, якими російські суб'єкти дезінформації зараз готуються атакувати волю та рішучість німецького народу, намагаючись викликати агресію, ворожість і підозру щодо українських біженців і підірвати підтримку Німеччиною санкцій проти росії [41; 69].

В свою чергу, наприклад, підрив морального духу населення також впливає на рівень надання добровільної допомоги та сприяння конфідентів ворогу у вирішенні завдань контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, доцільно віднести до об'єктів, безпеці яких може бути нанесена шкода, особливо – важливі військові об'єкти (арсенали, бази, центри підготовки військових фахівців тощо).

Наведені переліки загроз державній безпеці України в інформаційній сфері не є вичерпними. Вони включають найбільш актуальні загрози за реалій сьогодення. Втім, як бачимо, всі відповідні загрози можуть зумовлювати необхідність вжиття заходів реагування у вигляді реалізації деструктивного інформаційного впливу, то ж далі доцільно зосередитись саме на ролі деструктивного інформаційного впливу в системі заходів протидії загрозам національної безпеки України.

До головних чинників, що призводять до виникнення вказаних загроз відносять такі:

- відсутність цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади й управління;
- руйнування інтелектуального потенціалу, неготовність системи освіти до підтримання процесів випереджувального розвитку держави;
- низький загальний рівень розвитку інформаційної інфраструктури, що не виключає ймовірність експансії іноземних компаній на ринку інформаційних послуг;
- руйнування національного інформаційного простору та виникнення можливості його використання в антидержавних інтересах;
- недостатній професійний, інтелектуальний і творчий рівень вітчизняних виробників інформаційного продукту та послуг, їхня неконкурентоспроможність на світовому інформаційному ринку;
- інформаційна експансія провідних іноземних держав, розроблення й використання ними, міжнародними чи вітчизняними злочинними організаціями різних сучасних способів безпосереднього підриву;
- малоконтрольована діяльність окремих політичних сил, ЗМІ та осіб, спрямована на руйнування моральних цінностей, підрив морального й фізичного здоров'я нації; використання ЗМІ з позицій, протилежних інтересам громадян, політичних і громадських організацій, держави;
- утрата довіри до влади з боку значної частини населення

внаслідок поширення компромату, застосування «брудних» політичних технологій, особливо під час виборчих кампаній;

- конкурентна боротьба за володіння ЗМІ, процес їхньої монополізації й концентрації інформаційної та політичної влади;
- маніпулювання громадською думкою (шляхом дезінформації, перекручування даних, замовчування правдивих відомостей тощо) [22, с. 26-27].

3.3. Характеристика групи основних заходів та напрямків діяльності із протидії деструктивним інформаційним впливам.

Аналіз розвитку подій в державі дозволяє виділити наступні групи основних заходів протидії традиційним і новим загрозам національній безпеці: правові (законодавчі); політико-дипломатичні; інформаційно-психологічні; військові; науково-технологічні; економічні; організаційні; технічні тощо.

До політико-дипломатичних заходів протидії загрозам національній безпеці можуть бути віднесені:

- формування державної політики забезпечення національної безпеки;
- зустрічі глав держав, урядів, політичних делегацій;
- перемовини та консультації щодо встановлення чи активізації міждержавних відносин;
- проведення нарад, конференцій щодо встановлення військово-політичних союзів, керівництва ними, оцінки загроз та вироблення спільних дій;
- використання міжнародних інститутів (ООН, ОБСЄ тощо) для застосування санкцій до держав, що дестабілізують міжнародну обстановку;
- перемовини з питань, що викликають напруженість у

міждержавних відносинах;

- заходи щодо зміцнення довіри;
- планування, перенесення й скасування візитів політичних лідерів, державних делегацій;
- передача керівництву держав, дипломатичним службам нот, вимог, меморандумів, роз'яснень у зв'язку із певними ситуаціями;
- розрив дипломатичних відносин тощо [22].

Військові заходи протидії загрозам національній безпеці включають:

- демонстрацію переходу регулярних збройних сил на штати воєнного часу, резерву на воєнний стан;
- формування нових з'єднань і частин;
- передислокація й розосередження збройних сил, сил і засобів військової авіації й флоту;
- демонстрація оперативного розгортання з'єднань і частин уздовж державного кордону;
- приведення стратегічних озброєнь у вищий ступінь бойової готовності;
- підтримка бойового потенціалу, бойової й мобілізаційної готовності військових формувань і органів військового командування на необхідному рівні; безпосередні військові дії, акції та операції тощо [22].
- До правових заходів протидії загрозам національній безпеці належать закони, укази й інші нормативно-правові акти національного законодавства, що визначають правове поле забезпечення національної безпеки та структурують правопорядок в цілому. Це вимоги дотримання норм міжнародного права, положень міждержавних договорів і угод; підписання двосторонніх і багатосторонніх договорів і угод щодо врегулювання правових взаємин; використання юридичних засобів і міжнародних правових інституцій (Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд ООН тощо). Правові заходи також включають різноманітні заходи ліцензування, сертифікації та атестації технічних і

програмних засобів, що використовуються в системі забезпечення національної безпеки [22].

– Інформаційно-психологічні заходи протидії загрозам національній безпеці можуть знаходити прояв у формі пропаганди необхідності дотримання міжнародних договорів і угод, інформаційно-психологічного впливу на держави з метою втримати їх від надання допомоги країнам, що провокують конфлікт або беруть участь у цьому конфлікті, інформування населення й збройних сил про причини й дійсні цілі конфлікту, інформаційно-психологічні операції із запобігання розпалення міжнаціональної ворожнечі, інших деструктивних настроїв і дій тощо [22].

– Різновидом інформаційно-психологічних заходів можуть вважатися так звані морально-етичні заходи забезпечення національної безпеки, до яких належать норми поведінки, що традиційно склалися у суспільстві. Ці норми здебільшого не є обов'язковими, на відміну від вимог нормативних актів, однак, їхнє недотримання веде звичайно до падіння авторитету або престижу людини, групи осіб або організації, а дотримання чинить профілактичний вплив на оточуючих. Морально-етичні норми можуть бути неписаними (наприклад, загальновизнані норми чесності, патріотизму тощо), або писаними, тобто оформлені у певний звід (статут, кодекс поведінки тощо) правил або приписань. Морально-етичні засоби забезпечення національної безпеки також закладають засади для подальшого юридичного оформлення відповідних норм поведінки, а відтак - можуть трансформуватися на правові засоби [22].

– Організаційні заходи протидії загрозам національній безпеці необхідні для забезпечення ефективного застосування інших заходів і засобів захисту в частині, що стосується регламентації дій виконавців. Зокрема, в інформаційному аспекті - це заходи адміністративного й процедурного характеру, що регламентують процеси функціонування систем обробки даних, використання їх ресурсів, діяльність

обслуговуючого персоналу, а також порядок взаємодії користувачів і обслуговуючого персоналу із системою у такому порядку, який би ускладнював або виключав можливість реалізації загроз безпеці чи знижував розмір втрат у разі їх реалізації [22].

Прикладом їх комплексного застосування є викриття кіберфахівцями Служби безпеки України ще одного ворожого поплічника у прифронтових районах півдня України.

Ним виявився блогер із Запоріжжя, який передавав агресору інформацію про наслідки російських ракетних ударів по місту.

Для цього він створив спеціалізовану інтернет-платформу, де оприлюднював фото- та відеоматеріали з власними коментарями і текстовим описом подій.

За оперативними даними, відомості з інформресурсу «підхоплювали» представники спецслужб рф для збору розвідданих про «результати» ракетно-артилерійських обстрілів регіону.

Крім того, «сюжети» блогера активно використовував прокремлівський пропагандист шарій для наповнення власного Телеграм-каналу і проведення інформаційно-підривної діяльності проти України.

З «перепощених» відео із Запоріжжя він готував деструктивний контент, в якому заперечував причетність кремля до знищення цивільної та критичної інфраструктури українських міст.

Також медіафайли блогера моніторили окупаційні угруповання рф на південному напрямку для коригування вогневих ударів по регіону.

Співробітники СБУ затримали зловмисника на спробі чергового поширення інформації на користь країни-агресора. У затриманого виявлено мобільний телефон із доказами злочинних дій [44].

До основних напрямків діяльності із протидії деструктивним інформаційним впливам з метою забезпечення державної безпеки України в інформаційній сфері, на нашу думку, необхідно віднести участь у:

1. Розробці та впровадженні норм національного законодавства, які

регулюють організацію здійснення своєчасних та адекватних заходів інформаційної та державної безпеки.

2. Розробці та реалізації стратегічної програми контрпропагандистських заходів спрямованих на «розвінчання міфів» про так звані злочини української влади проти мирного населення Донбасу, які поширює офіційна російська пропаганда.

3. Формуванні стандартів і розробці рекомендацій по забезпеченню кібербезпеки інформаційних ресурсів Кабміну та інших центральних органів виконавчої влади.

4. Аналітичній роботі в сфері інформаційної безпеки, її моніторингу з метою виявлення ймовірних ризиків і проблем, а також у формуванні пропозицій щодо вдосконалення стратегічної політики в сфері безпеки та оборони України.

5. Реалізації науково-дослідних ініціатив і проектів спільно із державними аналітичними центрами, науково-дослідними інститутами при університетах, науковцями та фахівцями у сфері інформаційної та державної безпеки.

6. Формуванні аналітичних доповідей та звітів із актуальних проблем у сфері інформаційної та державної безпеки тощо.

Висновки до третього розділу.

З активізацією використання інформаційних технологій для здійснення деструктивного інформаційного впливу контроль над інформаційними потоками перетворюється в основну мету будь-якого протистояння. За таких умов, основна боротьба розгортається навколо впливу на думку громадськості. Протистояння в інформаційній сфері логічно призвело до початку т.зв. «гонки озброєнь».

В умовах російсько-української війни інформаційно-психологічними загрозами є: маніпулювання громадською думкою і політичною

орієнтацією населення України з метою формування відносин у суспільстві близьких до хаосу; негативне ставлення до культурної та історичної спадщини в українському суспільстві тощо.

Аналіз розвитку подій в державі дозволяє виділити наступні групи основних заходів протидії традиційним і новим загрозам національній безпеці: правові (законодавчі); політико-дипломатичні; інформаційно-психологічні; військові; науково-технологічні; економічні; організаційні; технічні тощо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене доходимо наступних висновків:

1. Враховуючи спектральність застосування інформаційно-психологічного впливу, пропонуємо таке визначення досліджуваного терміну. Отже, «деструктивний інформаційний вплив» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність, спрямована на проникнення у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів, вигідних ініціатору думок, поглядів, уявлень, моделі поведінки тощо, яка реалізується шляхом комплексного застосування спеціальних інформаційних засобів, психологічних методів, прийомів та орієнтована на виникнення дестабілізуючих психічних станів.

Тобто це, насамперед, цілеспрямований психологічний вплив на свідомість і емоції за допомогою інформації та інформаційних технологій з конкретною суспільною метою: політичною, економічною чи військовою.

У свою чергу, «протидія деструктивному інформаційному впливу» – це організована, цілеспрямована та системна діяльність щодо недопущення проникнення противником у свідомість суб'єкта/групи суб'єктів і, як наслідок, виникнення дестабілізуючих психічних станів.

2. В реаліях сьогодення констатуємо, що деструктивний інформаційний вплив активно застосовується агресором під час інформаційно-психологічної війни, яка є різновидом бойових дій, зброєю в яких виступають обладнання та методи обробки інформації, що дозволяють цілеспрямовано, швидко і потай впливати на військові й цивільні інформаційні системи з метою підриву політики, економіки, боєздатності, а в остаточному підсумку – інформаційну складову державної безпеки.

3. Поряд з інформаційно-психологічною війною, деструктивний інформаційний вплив реалізується й у процесі проведення інформаційно-психологічних операцій.

В рамках ІІсО, деструктивний інформаційний вплив здійснюється безпосередньо на психіку об'єкта впливу (ворога, супротивника або іншої аудиторії).

4. Реалізація деструктивного інформаційного впливу забезпечується за допомогою наступних інструментів: поширення фейкової інформації; дезінформування; пропаганди; диверсифікації громадської думки; маніпуляції; психологічного тиску; поширення чуток; дестабілізації.

5. У процесі реалізації інструментів деструктивного інформаційного впливу застосовуються різноманітні методи. Зокрема: «перевернутої піраміди», «великої брехні», «гнилого оселедця», «абсолютної очевидності», «40 на 60», «промивання мозку», «проблеми-реакції-рішення» тощо.

Новітніми засобами інформаційного протиборства є: акаунти, публічні сторінки та групи в соціальних мережах; онлайн-платформи та форуми; канали та групові чати в месенджерах; масові розсилки; логічні бомби; експлойти; трояни; формграбери; віруси; мережеві черв'яки; тощо.

6. Стрімке зростання обсягів інформації та обумовлена вказаним зміна умов саме психологічної діяльності людини в реаліях сьогодення призвели до перерозділу ваги даних про оточуючий світ, що надходять до індивіда шляхом різноманітних інформаційних шляхів. Під впливом повідомлень, що ширяться в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), людина починає змінюватися. Нові засоби масової інформації збільшили обсяг своїх відомостей, передачі зображення та звуку на далекі відстані. Під впливом змін, що відбулися, зникало містечкове сприйняття світу, пробуджується національна свідомість.

Наразі громадська думка соціально активних верств населення формується, переважно, на підставі не критичного, а суб'єктивного («споживацького») аналізу отриманої інформації. Основним джерелом її походження є мережа Інтернет: електронні ЗМІ а, в першу чергу, соціальні мережі та месенджери.

7.3 активізацією використання інформаційних технологій для здійснення деструктивного інформаційного впливу контроль над інформаційними потоками перетворюється в основну мету будь-якого протистояння. За таких умов, основна боротьба розгортається навколо впливу на думку громадськості. Протистояння в інформаційній сфері логічно призвело до початку т.зв. «гонки озброєнь».

8. Аналіз розвитку подій в державі дозволяє виділити наступні групи основних заходів, які спрямовані на протидію «класичним» та «новим» загрозам національній безпеці у різних сферах суспільного життя: правові (законодавчі); політико-дипломатичні; інформаційно-психологічні; військові; науково-технологічні; економічні; організаційні; технічні тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alberts D., Garstka J., Hayes R., Signori D. Understanding Information Age Warfare. *CCRP Publication Series*. Aug.2001.
2. Chernysh, R., Prozorov, A., Tytarenko, Y., Matsiuk, V., & Lebedev, O. Legal and organizational aspects of destructive information impact counteracting: the experience of Ukraine and the European Union. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54), 169-177. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.16>.
3. Chomsky N. 10 strategies of manipulation by the media. URL: <https://parisis.files.wordpress.com/2011/01/noam-chomsky.pdf>.
4. Fake news can lead to false memories. URL: https://www.eurekalert.org/pub_releases/2019-08/afps-fnc081919.php.
5. Goldgeier, J. The Future of NATO. *NATO Science for Peace and Security Series, E: Human and Societal Dynamics*. Amsterdam : IOS Press, 2011. Vol. 76. p. 1-12.
6. Meta виявила та відключила мережу, яка поширювала російську пропаганду про вторгнення в Україну. URL: <https://dev.ua/news/meta-vidkliuchyla-merezhu>.
7. Roman Chernysh. Financial Stability and its Impact on National Security State: Organizational and Legal Aspects / Svitlana V. Onyshchuk, Igor I. Onyshchuk, Olha Petroye, Roman Chernysh // *International Journal of Economics and Business Administration*. Volume VIII. Issue 1. 2020. pp. 353-365.
8. Ron T. P. Weapon Systems and Information War / Boeing Aerospace Co. Seattle: WA, 1976. URL: https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf.
9. Toffler A. The Third Wave. Bantam Books, 1989. 537 p.

10. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%C2%AB%D0%A8%D0%B0%D1%82%D1%83%D0%BD%C2%BB.

11. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/u-sbu-povidomyly-khto-realizovuie-rosiiskyi-plan-po-razvalu-ukrayny-shatun-130830.html>.

12. Дзевелюк М. В. Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 78. С. 60–67.

13. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy>.

14. Експерт розповів, як уникнути повторення кібератак на сайти держустанов URL: <https://www.unian.ua/science/kiberataki-v-ukrajini-hakerski-ataki-na-derzhavni-sayti-novini-11158679.html>.

15. Закон України від 21.06.2018р. «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

16. Захаренко К.В. Інституційний вимір інформаційної безпеки України: трансформаційні виклики, глобальні контексти, стратегічні орієнтири : дис. д.політ.н. : спеціальність 23.00.02. Київ. 2021. 423 с.

17. Информационная и гибридная война. URL: <https://intellect.icu/informatsionnaya-i-gibridnaya-vojna-8758>.

18. Іванов В.Ф. Масова комунікація як соціальне явище. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=118>.

19. Ілона Сологуб. Кому ми довіряємо? URL: <https://voxukraine.org/komu-my-doviryayemo/>.

20. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп. За заг. ред. А. Баровської. Київ: НІСД. 2016. 109 с.

21. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози,

протидія, моделювання: монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде. К.: Інтертехнологія, 2009. 164 с.

22. Інформаційно-психологічне протиборство: підручник. Видання друге перекладене, доповнене та перероблене / [В. М. Петрик, В. В. Бедь, М. М. Присяжнюк та ін.]; за заг. ред. В. В. Бедь, В. М. Петрика. К.: ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 386 с.

23. Калініченко Б.М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії. Київ. 2020. 294 с.

24. Калініченко Б.М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії. Київ. 2020. 294 с.

25. Кібератака. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-kiberataka>.

26. Кобільник Б.Ю., Гізун А.І. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні задачі та досягнення у сфері кібербезпеки»*, м. Кропивницький, 23-25 листопада 2016 року, С. 28-29.

27. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

28. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі / О. В. Курбан. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.

29. Маркова М.В., Марков А.Р. Інформаційно-психологічна війна проти населення України як сучасна реальність: стан проблеми і шляхи подолання наслідків. *Інтегровані комунікації*. 2016. Вип. 2. С. 73-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/integcommu_2016_2_15.

30. Масштабні хакерські атаки: невідомі зламали сайти нацполіції в кількох областях. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/masshtabni-khakerski-ataky-nevidomi-zlamaly-saity-natspolitsii-v-kilkokh-oblastiakh-224726.html>.

31. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: https://www.oporua.org/report/polit_ad/24068-

mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori.

32. Могилевская Г.И. Виртуальное пространство как выражение игровой природы постмодернистского сознания. Культура глобального информационного общества: противоречия развития / отв. ред. А.В. Костина; ред. колл.: А.И. Шендрик и др.: сб. науч. статей. 2010. С. 388 – 395.

33. Могилко С.В., Зражевська Н.І. Техніка і методи маніпуляції в інтернет-виданнях (на прикладі інтернет-газет «Прес-Центр», «Антенна»). URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2293>.

34. Мудра І. Інструменти інформаційної війни проти України в інтернет-ЗМІ. *Вісник львівської політехніки «Журналістські науки»*. Вип. 883. (2017). С. 42–47 URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16124/mydrasinkova.pdf>.

35. Нежданов И.Ю. Технологии информационных войн в интернете. URL: <http://bash.rosmu.ru/activity/attach/events/1283/01.pdf>.

36. О. Снопок. Дивимося, читаємо, слухаємо: як змінилося медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/7353987/>.

37. Павлов Д. Політична пропаганда: до визначення поняття. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 79. С. 328-331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_79_102.

38. Польовий статут СВ США FM 3-05.30 (FM 33-1-1) «Психологічні операції». URL: <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-05-301.pdf>.

39. Про проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 38, ст.502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> <http://www.uazakon.com>.

40. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7>.

41. Російська пропаганда за кордоном: фейкові відео, твіти, акції протесту проти українців. URL: https://ye.ua/syspilstvo/59898_Rosiyska_propaganda_za_kordonom__feykovi_v_ideo_tviti_akciyi_protestu_proti_ukrayinciv.html.

42. Рябічев В.Л., Литвиненко В.В. Аудиторія українського сегмента всесвітньої мережі (друга половина 2013 р.). *Наукові записки Інституту журналістики* : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна. КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. Лип.–верес. Т. 56. С. 140 – 145.

43. Саєнко О. Г. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Психологія. Хмельницький, 2015. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11.

44. СБУ затримала у Запоріжжі блогера, який працював на Телеграм-канал шарія. URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/videos/870893654049346/?extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C.

45. СБУ ліквідувала мільйонну ботоферму, яка розхитувала обстановку в Україні на замовлення однієї з політсил. URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/videos/4736138536485552/?extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C.

46. СБУ припинила діяльність хакерів, які тероризували Україну масовими повідомленнями про «мінування». URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/videos/5355458454539586/?extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C.

47. Свідерська О.І. Цифрова пропаганда та ризики інформаційної безпеки у контексті російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. URL: <http://politicus.od.ua/>.

48. Семен Н.Ф. Поняття «інформаційна війна» в контексті соціальних комунікацій. *Держава та регіони: Серія: Соціальні комунікації*. 2016. № 1 (25). С. 22–25.

49. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / [Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. Київ: ТОВ «ВІСТКА». 2022. 278 с.

50. Україна серйозно вражена інформаційним маніпуляціям РФ - дослідження Facebook. URL: https://petrimazepa.com/ukraina_serezno_porazhena_informmanipulyaciyami_rf_issledovanie_facebook?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign=News&fbclid=IwAR1mVNSEKe1K8kTWQsqdQbYUCB67ceOUt3GAjVAtrHcFDD2T3xGcpEMRQZY.

51. Фромм Е. Втеча від свободи / Еріх Фромм ; перекл. з англ. М. Яковлева. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.

52. Хорошко В.О., Хохлачова Ю.Є., Прокоф'єв М.І. Концепція застосування інформаційних впливів та протидії інформаційній зброї *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні*. Вип. 1(31), 2016. С. 9-24

53. Черниш Р.Ф. «Інформаційний вірус», як один із елементів інформаційно-психологічної операції. *Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку*. Збірник матеріалів І–ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця. 2022. С. 45-48.

54. Черниш Р.Ф. «Інформаційний вірус», як один із елементів інформаційно-психологічної операції. *Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку*. Збірник матеріалів I–II Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця. 2022. С. 45-48.

55. Черниш Р.Ф. Використання месенджера Viber з метою поширення деструктивного та «фейкового» контенту. Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 163-166.

56. Черниш Р.Ф. Дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні спецслужбами Російської Федерації (на прикладі реалізації плану «Шатун»). *Літописець. Випуск 12*: Збірник тез за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції» (м. Житомир. 24-25 листопада 2016 року). Житомир : ФОП Левковець Н.М. 2017. С. 22-24.

57. Черниш Р.Ф. Деструктивний інформаційний вплив як загроза національній безпеці України. *V Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку»*.

58. Черниш Р.Ф. Окремі аспекти підготовки співробітників Служби безпеки України до участі в антитерористичній операції на сході України. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: мат. постійно діючого наук.-прак. семінару (м. Харків, 29 травня 2015 року). 2015. Вип.6. 344 с.

59. Черниш Р.Ф. Окремі кроки протидії сепаратизму в інформаційній сфері, як передумова реалізації євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.,

присвяч. 20-річчю Конституції України, 23–24 черв. 2016 р. Запоріжжя : Просвіта, 2016. 427 с.

60. Черниш Р.Ф. Організаційні та правові методи протидії маніпулюванню свідомістю громадян у соціальних мережах. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3-4. С. 168-177. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.3-4/168-177>.

61. Черниш Р.Ф. Правовий досвід країн Європейського Союзу у сфері протидії поширенню фейкової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2019. С. 123-128. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/22.pdf>.

62. Черниш Р.Ф. Протидія поширенню «фейкової інформації» як одна з умов забезпечення національної безпеки України. *Протидія фейкам в Україні як складова інформаційної безпеки держави* : Міжвідомчий круглий стіл, 20 травня 2021 року. Київ : ІСТЕ СБУ, 2021. С. 108-112.

63. Черниш Р.Ф. Фейк, як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис київського університету права*. 2019. № 2. С. 109-114. URL: http://kul.kiev.ua/doc/chasopys2019/CHAS19_2.pdf.

64. Черниш Р.Ф. Юридична відповідальність за поширення фейкової інформації. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. №1. 2020. С. 191-194. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/47.pdf.

65. Черниш Р.Ф., Ігнатюк М.В., Заріцький О.Ю. Протидія деструктивному інформаційному впливу в Україні: правові та організаційні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2022. http://lsej.org.ua/1_2022/54.pdf.

66. Черниш Р.Ф., Осічнюк Л.І. Національні інтереси держави та можливість обмеження права на свободу слова: питання співвідношення. *Проблеми законності*, (155), 166–181. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.243660>.

67. Шуляк Н. Інформаційні війни в інтеграційних процесах. Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи. С. 44–46. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28224/1/011-044-047.pdf>.

68. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить росія проти України. URL: <https://tyzhden.ua/News/254439>.

69. Як просувають антиукраїнську пропаганду в Німеччині та Нідерландах. URL: https://ye.ua/syspilstvo/61031_Yak_prosuvayit_antiukrayinsku_propagandu_v_Nimechchini_ta_Niderlandah.html.